

22.09.2006 р., ініціатор — О.О.Козаченко з блоку Наша Україна), «Про внесення змін до Закону України “Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин”» (№ 2344 від 17.10.2006 р., ініціатор — В.В.Колесниченко з Партії регіонів), «Про внесення змін до Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”» (щодо регіональних мов та мов меншин) (№ 2347 від 17.10.2006 р., ініціатор — В.В.Колесниченко).

Мовний чинник

Іншим аспектом української поліетнічності є питання про визначення мовної ідентичності. Адже, за даними вищезгаданого перепису, в 2001 р. 5 544 729 етнічних українців вважали рідною російську мову. Отже, сьогодні в країні існують 3 основні національно-мовні групи: україномовні українці, російськомовні українці та російськомовні росіяни, які мають яскраво виражену географічну залежність. Зокрема, на Донеччині російську мову вважають рідною 58,75% українців, що проживають у регіоні (1 612 243 особи з-поміж 2 744 149), на Луганщині — майже половина (49,4%, або 727 403 з 1 472 376), на Харківщині — чверть (25,82%, або 528 914 з 2 048 699). Водночас і серед представників національних меншин зростає кількість тих, хто вважає своєю рідною саме російську мову, а не мову своєї національності. Наприклад, із 91 548 греків російську вважають рідною майже 89% (80 992 осіб).

Унаслідок цього спекуляції на тему статусу російської мови, використання мовних реалій у цілях політичних фактично є чинником, який здатен доконечно поляризувати суспільство, сприяти остаточному зміцненню вододілу між регіонами України.

Законодавчі засади мовної політики визначено в Конституції України та законах України. У ст. 10 Конституції України, яка визначає статус української мови як державної, підкреслюється, що «держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України».

Більшість законів України у сфері мовної політики було ухвалено ще до 1996 р., понад те, Закон України «Про мови в Українській РСР» був ухвалений іще до розпаду СРСР. Питання функціонування української мови як державної регулюється й рішенням Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її в навчальному процесі в навчальних закладах України, а також іншими законодавчими актами, зокрема законами України «Про національні меншини в Україні», «Про освіту», «Про інформацію», «Про телебачення і радіомовлення», «Про видавничу справу», «Про рекламу», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 р.».

Передвиборний період 2005–2007 рр. позначився значною активізацією зусиль народних депутатів у площині розробки та внесення законопроектів, спрямованих на актуалізацію мовного питання. Спочатку в квітні, потім у травні, а згодом і в червні 2005 р. у Верховній Раді України намічалось розглянути 13 «мовних законопроектів», більшість із яких мала за мету уможливлення зміни статусу саме російської мови. Однак, як засвідчують документи, законодавчі ініціативи політичних сил у площині мовної політики не узгоджуються з чинним законодавством у цій сфері. Наприклад, Головне науково-експертне управління ВР рекомендувало відхилити проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні (щодо регіональних мов та мов меншин)» (№ 2347 від 17.10.2006 р.), оскільки законопроектом передбачалося віднести до повноважень сільських, селищних, міських, районних і обласних рад питання про визнання регіональної мови чи мови меншин такою, що є поширеною на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Однак згідно з п. 4 ч. І ст. 92 Конституції України порядок застосування мов визначається виключно законами України, а тому прийняття рішень із цього питання не може бути передано на розсуд місцевих рад, тим більше без законодавчого визначення підстав для цього.

У 2006 р. теоретичні дебати щодо статусу російської мови перейшли у практичну площину, коли органи місцевого самоврядування, де більшість становили представники Партії регіонів, стали виносити на сесійні засідання питання про надання російській мові статусу регіональної. Першою на шлях «мовного суверенітету» стала Харківська міська рада, яка ще 6 березня 2006 р. ухвалила рішення про надання російській мові статусу регіональної в окремо взятому місті – Харкові. 25 і 26 квітня аналогічні рішення було ухвалено Луганською обласною радою і Севастопольською міськрадою, пізніше – Донецькою обласною радою. Пізніше частина таких рішень була опротестована прокуратурою. Відповідно було відкрито судові справи. Ухвалені радами рішення були обґрунтовані посиланнями на Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних або міноритарних мов» № 802-IV від 15 травня 2003 р. Однак в офіційному висновку Міністерства юстиції України слушно зазначається, що рішення місцевих рад щодо визначення статусу мов не входять до сфери «виключної компетенції сільських, селищних та міських рад». Відповідно до п. 50 частини першої ст. 26 до їхньої компетенції віднесено лише розв'язання питання про мову (мови), якою користуються у своїй роботі рада, її виконавчий орган та яка використовується в офіційних оголошеннях (причому це вирішується виключно на пленарних засіданнях). Тобто жоден український закон не містить положень стосовно того, що міська чи обласна рада мають повноваження визначати статус мов, які застосовуються в роботі цих

рад чи можуть використовуватися в межах територій відповідних територіальних громад.

Багато питань уже давно викликає й сам закон, яким було ратифіковано Хартію. Урешті-решт, за три роки після ратифікації в офіційному висновку Мін'юсту відзначалося: «Ратифікація Україною цієї Хартії у такому вигляді, як це було вчинено 15 травня 2003 р., об'єктивно спричинила виникнення в Україні низки гострих проблем юридичного, політичного та економічного характеру. Головними причинами цього є як неправильний офіційний переклад тексту документа українською мовою, який був доданий до Закону про ратифікацію Хартії, так і хибне розуміння об'єкта і мети Хартії. ...У цьому акті міжнародного права йдеться достеменно не про “регіональні мови або мови меншин” (як це міститься у назві та у тексті Закону України), а про єдине поняття — “регіональні або міноритарні мови”». Отже, «метою Хартії є захист та підтримка регіональних або міноритарних мов, а не мовних меншин». Об'єктом Хартії, тобто тим предметом, на який її безпосередньо спрямовано, є захист мов, котрим загрожує зникнення. Тож, об'єктом Хартії є мови як етнокультурне явище, а не мовні права національних меншин, які проживають у певних регіонах держави. Крім того, до самого тексту закону, яким було ратифіковано Хартію, внесено неіснуючі мови — наприклад, єврейську (в реальності існують іврит та ідиш), грецьку (насправді існує новогрецька). Отже, існують цілком об'єктивні підстави для здійснення нового офіційного перекладу Хартії та опрацювання закону про його ратифікацію. Законом також визначається порядок застосування мови, але не її статус, та й самої дефініції «регіональна мова» в українському законодавстві немає.

Спекуляціям навколо мовного питання не поклато край і підписання Універсалу національної єдності у 2006 р., в якому в пункті 12 сторони проголосили зобов'язання «всебічного розвитку і функціонування української мови як державної та мови офіційного спілкування у всіх сферах суспільного життя на всій території України — як основи самоідентифікації народу і держави. Гарантування кожному громадянину вільного використання у всіх життєвих потребах російської чи іншої рідної мови відповідно до Конституції України та Європейської хартії регіональних мов або мов меншин». Однак у ході виборчої кампанії 2007 р. представники Партії регіонів знову висунули ініціативу проведення референдуму з мовної проблеми та пообіцяли надати російській мові статус офіційної після отримання конституційної більшості у парламенті.

Утім, питання мови, мовної політики, статусу української мови і статусу мови російської завжди були і залишатимуться достатньо значущими для суспільства. Питання мови можна також трактувати як своєрідну потенційну «лінію розколу» та накалювання пристрастей не

так у суспільстві, як у розрізі регіональному. Попри концепції й закони мовне питання в Україні фактично так і не було розв'язано.

З огляду на це в сучасних умовах двомовність не тільки не сприятиме консолідації суспільства, а навіть слугуватиме каталізатором зворотного процесу — побудувати ще міцніший вододіл, який роз'єднає країну новими, мовними кордонами, як це відбувається у переважній більшості офіційно багатомовних країн. В свою чергу це призведе до підвищення конфліктогенності мовнокультурного чинника, до поглиблення і поширення конфліктів культурних ідентичностей, до появи нових підстав для дискримінації представників багатьох інших національностей, а також, можливо, до демаргіналізації «напівмовності», яка не сприяє розвитку культурного потенціалу країни. Слід зазначити, що більшість політиків та державних діячів усвідомлює провокативність даної теми та штучне загострення уваги навколо цього питання, однак досить часто послуговується цим для мобілізації електорату в ході політичних кампаній, парламентських і президентських перегонів.

Релігійний чинник

На тлі загострення суперечностей між окремими складовими українського суспільства особливої актуальності набувають проблеми діяльності соціальних і політичних інститутів громадянського суспільства, у тому числі церкви, яка користується високим рівнем довіри серед громадян.

За продуманої державної політики авторитет церкви може допомогти у розв'язанні багатьох проблем, що заважають демократичному розвитку країни, сприяти консолідації суспільства. Для цього необхідно створювати умови для ефективної співпраці суспільства, церкви і держави, у тому числі подальшої демократизації церковно-державних відносин. Однак слід констатувати, що на сьогодні релігійна належність використовується для реалізації ще одного потенційного розколу українського суспільства: на православних різних парафій, а дискусії щодо створення Єдиної помісної православної церкви поки що не втілилися у реальні здобутки.

Дані соціологічних опитувань свідчать про те, що релігія і церква є складовими політичного процесу в країні (з цим погоджуються 44,5% опитуваних, проти — 35%). Це підтверджує практика використання церков у політичній агітації в період виборів⁹⁹.

У Конституції України закріплений принцип відокремлення церкви від держави та школи, на якому ґрунтується і законодавство про свободу совісті та діяльність релігійних організацій, і законодавство, що регулює інші сфери суспільної діяльності. Проте практика стосунків між державою і церквою свідчить про тенденцію до формування протекціоністської моделі цих стосунків, коли світська влада відкрито надає